

Надія Білик

ПОСТАТЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Тернопільський національний економічний університет

Досліджено особливості змалювання творчого портрета Б. Лепкого в спогадах сучасників.

«Мотто моє: «Хто минувшини не знає, той про будучність не дає». Минувшину можна знати з офіційних документів і з мемуарних матеріалів укупі. Офіційні документи стилізовані, з них живої людини не видно. Живих людей можемо пізнати з їх листів, щоденників, споминів. Якраз ті мемуарні матеріали зв'язують нас живими нитками з нашою минувшиною. А що ниток тих у нас було замало, а як були, так мало доступні, тому наша історія повна фальшу і брехні... Боюсь, щоб ці похибки не лишилися і на даліше, і щоб наші внуки не зневажали нас так, як ми зневажаємо наших дідів» [1, 18].

Цитовані рядки з епістолярію Богдана Лепкого підкреслюють цінність спогадів у дослідженні біографії визначних діячів культури, науки чи політики, кожен з яких окреслив власну сторінку в історії своєї епохи. До таких висновків прийшов митець на еміграції в Німеччині, працюючи над циклом історичних «повістей» про Івана Мазепу. Адже саме нестача правдивих джерел зробила можливим фальшування історії визвольних змагань українського народу. Ця обставина вплинула на генезу епопеї, породила в автора безсмертних «Журавлів» велике бажання створити на сторінках літературних творів образ великого гетьмана, котрий став би ідеалом, до якого має прагнути кожен українець.

У написанні життєпису Богдана Сильвестровича Лепкого, змалюванні його як людини, митця й патріота важливим джерелом є мемуари сучасників письменника, опубліковані на сторінках різних видань в Україні та поза її межами за останніх 80 років. Бібліографія цих спогадів – понад 30 позицій. Перші з них були опубліковані ще за життя діяча й приурочені до ювілеїв майстра слова. Останні надруковані у 4-томному виданні «Повернення Богдана Лепкого Україні», упорядкованому д-ром Романом Смиком, й на сторінках сучасної української преси [2, 28]. Окремі спогади широко відомі загалом, бо їх не раз передруковували. Проте більшість з них залишаються невідомими навіть для вузького кола дослідників, про

що свідчить відсутність посилянь на них у лепкознавчих працях постмодерністської доби.

Завданням статті – дослідження ролі мемуарів на ниві лепкознавства в контексті змалювання творчого портрета визначного діяча національно-державного відродження першої половини ХХ ст.

Перший біографічний нарис про Б. Лепкого як людину та громадянина вийшов з-під пера Зенона Кузелі [3], родича письменника, який приурочив свою працю до 50-ліття від дня народження митця і з нагоди 25-ліття його літературної діяльності. Життєпис, надрукований у ювілейній збірці «Золота Липа» (1924), що побачила світ у видавництві «Українське слово», можна вважати першими спогадами про митця та першою спробою наукової біографії Б. Лепкого від народження до 1923 р.

До згаданого видання також ввійшла стаття-присвята К. Трильовського [4] про Б. Лепкого як соратника В. Липинського і співця національно-визвольних змагань, яку доповнили спогади О. Луцького [5] про побут письменника у Кракові, де його дім жартівливо називали «українською амбасадой» (посольством. – *Н. Б.*). Факт причетності авторів до описаних подій не зменшує наукової вартості публікацій, а навпаки, підкреслює тезу про вагому роль Б. Лепкого у національному відродженні кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Наприклад, про значення діяча як духовного провідника нації в трагічні роки бездержавності К. Трильовський написав таке: «Бо ж нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим і притоптаним ворожою стопою, треба було доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого духа і розпалював до грани...» [4, 113]. Про те, що митець гостро відчував національну ідентичність, наголосив і О. Луцький, котрий запам'ятав дім Лепких таким: «Хата Богдана Лепкого... Здається, кожний друг її, а другом був кожний її гість, не може згадати її без щирого зворушення. Як ще нині бачу її. На стінах образи Івасюка, Бойчука, Северина, Бурачека, Новаківського і самого господаря хати, на столах і при стінах безліч книжок, гуцульських прикрас і живих свіжих квіток... все разом мало дивний чар української хати при всій решті її західноєвропейської декорації. Тут і зимою на чужині пахло сіно наших полонин, грала подільська сопілка, цвіла вся рідна, далека Україна» [5, 105]. Таким чином, оформлення помешкання Лепких у народному стилі (хоча в Кракові родина завжди винаймала житло. – *Н. Б.*) свідчило не лише про почуття туги за рідною землею, що наповнювала поетичну душу

митця на чужині, а й про бажання письменника популяризувати національну культуру серед українсько-польського загалу.

До прижиттєвих спогадів про Б. Лепкого слід віднести статтю Л. Цегельського, опубліковану в США з нагоди 50-ліття діяча [6], та студію П. Карманського «Українська богема» [7]. Сучасники митця, й водночас його близькі знайомі, упродовж багатьох років стверджували про визначне місце письменника серед духовної еліти того часу. Так, редактор українського часопису «Базар» писав про Б. Лепкого у 1922 р. як про «найбільшого з живучих українських поетів». З його спогадів ми довідуємося, зокрема, про зміст лепківської першої віршованої драми «Мотря», яку автор втратив під час трагічних подій Першої світової війни.

Петро Карманський, у минулому учасник «Молодої Музи», залишив таку яскраву характеристику свого приятеля, якого по-товариськи називав «Бодь»: «Счаща приїздив (Б. Лепкий. – Н. Б.) до нас зі свого Кракова, щоб – мовляв – нагріти душу, заморожену чужиною. А вже справжньою його слабкістю були різдвяні і великодні свята. Привозив панськість, але не цю панськість... професора польської гімназії, а аристократизм духа, яким навчився дорожити в товаристві «Молодої Польщі»... Привозив до нас оповідь про життя краківських жреців храму краси і ненависть до некультурності, якою грішили трохи не всі наші потентати» [7, 39]. Варто відзначити, що сам Б. Лепкий ніколи не вважав себе представником «якогось абстрактного мистецтва», як згодом звинувачували його критики. Твори митця, написані на початку ХХ ст., свідчили про появу в українській літературі письменника, який закликав сучасників «дивитися на захід», переймати на український ґрунт кращі традиції модернізму.

Окремо наголошував П. Карманський на діяльності Б. Лепкого-промовця і декламатора, який був у Галичині «відомий усім із святкової естради. Ні одне важніше національне свято не обійшлося без його продукції власних творів». Така популярність була зумовлена артистичним талантом митця, не меншу роль у впливі на слухачів відіграла його ідеальна зовнішність. Із-під пера сучасника вийшов майстерний словесний портрет письменника, який варто навести повністю: «Струнка, гарна й певна себе постава, милий, м'який, ліричний голос, пафос, який так легко промовляє до чуття навіть дерев'яних людей – все те зробило Лепкого найбільш популярною постаттю на галицькому ґрунті» [7, 43]. Цей опис перегукується з

такими словами Л. Цегельського на адресу ювіляра: «...кожна стріча (з Б. Лепким. — *Н. Б.*) лишала в мені живе, нестерте вражіння — так, що до сьогодні дзвенить мені у вухах його голос та ввижаються його виразні сиві очі» [6, 22]. На нашу думку, сама постать митця, його багатогранність вражали сучасників настільки, що впродовж багатьох років живий та цікавий портрет Б. Лепкого поставав у їх уяві і залишався таким незмінно, незважаючи на обставини й час.

Підтвердженням цього є спогади Р. Купчинського, опубліковані вже після смерті автора «Журавлів» у 1941 р. Українському поетові-пісняреві, натхненнику січового стрілецтва завдячуємо збереженням для нащадків цікавих епізодів з біографії класика української літератури, як сприймали Б. Лепкого сучасники. Наприклад, великого резонансу в Східній Галичині набули врочистості з нагоди століття від дня народження Т. Шевченка. У Львові 9 березня 1914 р. відбувся на пошану Кобзаря великий концерт, на який з'їхалися представники з усього краю. Серед тих, хто виступав, найбільше вразив молодого Романа Купчинського саме Богдан Лепкий: «Високий, стрункий, з гарно різьбленим лицем, з лагідними синіми очима і білим високим чолом. Його голос, м'який, а звучний, мав щось сердечно-теплого в своїй красці... це був вимріяний тип поета» [8, 2]. Зі сцени перед багатотисячним зібранням українських громадян письменник декламував свого вірша «Благословенна най буде година...», що належить до перлин шевченківського циклу в творчості митця.

Низку спогадів було опубліковано впродовж кількох років після смерті Б. Лепкого. Серед них варто виділити присвяту о. І. Ліщинського [9]. У статті родича письменника, греко-католицького священика з Борислава, наголошено на глибокій релігійності митця, яку він виніс з батьківського дому. Зі слів отця Івана, не було дня, щоби Б. Лепкий не читав «Біблії», з якої черпав сили в дні випробувань. Із пієтизмом ставився митець до християнських звичаїв і свят, дотримуючись їх навіть на чужині. Водночас свій дім він перетворив на церковний музей, де серед експонатів були давні ікони, хрестики, старі фелони і навіть грецький іконостас. Так само виглядала і лепківська вілла «Богданівка» в Черче, що біля Рогатина. Водночас дружніми були взаємини Б. Лепкого з провідними діячами УГКЦ, в тому числі з митрополитом Андреем Шептицьким — щирим шанувальником творчості письменника.

Родинний світ митця став ближчий його читачам завдяки спогадам Ольги Кузелі, дружини З. Кузелі [10]. Згадуючи побут Лепких у Німеччині впродовж 1922-1925 років, О. Кузеля відзначила тісне знайомство Богдана Сильвестровича з гетьманом Павлом Скоропадським. Той, зокрема, радо вітав працю письменника над циклом «повістей» про Івана Мазепу. Дім Лепких у Ванзее, біля Берліна, відігравав для численної української громади роль амбасади, як і в Кракові. Вечорами там дискутували на українські теми, співали старих і «новіших (стрілецьких)» пісень, доброю традицією було те, що Б. Лепкий уголос читав свої нові твори.

У великій пригоді лепкознавцям і шанувальникам творчості митця стали мемуари Левка Лепкого «Дещо про молодість Богдана Лепкого» [11], уперше надруковані 1952 р. на сторінках бюлетеня НТШ в Канаді, та цінні спогади про старшого брата «На маргінесі «Казки мого життя»» [12], що вийшли друком у 1967 р. на еміграції як доповнення до мемуарів Богдана Лепкого про дитячі та юнацькі роки. З них довідуємося про маловідомі факти з життя родини Лепких на Тернопільщині. Хронологічно ці твори охоплюють півстоліття – від 1891 до 1941 р. Першими з-під пера Левка вийшли спогади про молодість митця, тоді студента Академії мистецтв у Відні, а згодом – Львівського університету. Саме в ті часи письменник захопився історичною проблематикою, тоді започаткувався його пієтизм до малярства та художників, у яких він бачив людей, близьких за духом.

Завдяки Левкові нині багато знаємо про творчу лабораторію Богдана Лепкого-поета: «Якщо брат носився з думкою написати якийсь вірш, то він... ходив довго по кімнаті і тер чоло високе, біле... Але не засідав одразу до писання. Обов'язково тітка Дарія мусіла щось заграти – особливо Шопена. Часом грала «Вечорниці» Нижанківського, що їх брат дуже любив. Потім уже писав. Мусів мати настрої. І так до смерті – під вечір хотів почути якийсь домашній імпровізований концерт на фортепіані. Звичайно мусіла це робити старша донька або син. Сам брат не музикував. Грав... тільки при винятковій настрої і зі слуху» [11, 165]. Тому закономірним явищем у творчості письменника став мистецький синкретизм музики і слова, тому так багато віршів митця було покладено на музику й вони стали відомими українськими піснями. Можна назвати хоча б безсмертні «Журавлі» чи наскрізь ліричну поезію «Час рікою пливе...».

Неповторність творчої манери Б. Лепкого була породжена і його малярськими студіями. Не ставши професійним художником, він у

власних літературних творах змалював словом десятки українських неповторних пейзажів, створив галерею портретів визначних діячів української історії й культури. У цьому контексті варто згадати лише шевченківський цикл у ліриці та публіцистиці Б. Лепкого. Його генезу слід шукати в захопленні митця образом Т. Шевченка, портрети якого він аж до смерті не переставав писати й олійними фарбами. Про це довідуємося з мемуарів Л. Лепкого, що доповнили незакінчену «Казку мого життя» Б. Лепкого.

Реальний, людяний і водночас неповторний світ Б. Лепкого відкривається у спогадах сина письменника, Лева-Ростислава, що вийшли друком у США, куди діти митця виїхали після Другої світової війни. У статті «Причинки до генези трилогії «Мазепа»» [13] розкрито історію написання епічного твору, задум якого виник у письменника ще на початку ХХ ст. Лише через 20 років митець зумів реалізувати його на папері.

Вибір особистості І. Мазепи був не випадковим. Письменник, як писав Лев-Ростислав, «хотів блиском гетьманської булави вибити їм (українцям. – Н. Б.) з голови почуття меншовартості» [13, 25]. Саме його праця в таборах українських полонених стала поштовхом до початку роботи над історичним романом, що дав би сучасникам приклад державотворення в минулому України, до якого слід звернутися, щоби в майбутньому реалізувати ідею соборності, при цьому не повторюючи помилок предків.

Завершити короткий огляд спогадів близьких і друзів про відомого українського письменника, спадщина якого поступається за обсягом (але не за значимістю. – Н. Б.) лише доробкові Т. Шевченка та І. Франка, варто такими словами В. Сімовича: «...про Богдана Лепкого, хто його знав і ближче знав, можна писати й писати – така це небуденна була людина, такий цікавий був це талант, таке широке було коло його зацікавлень» [14, 7]. Тому на часі видання спогадів про Богдана Лепкого, які є цінним джерелом для вивчення основних віх біографії, зокрема відтворення маловідомих сторінок діяльності митця. Друк мемуарів сприятиме формуванню цілісного творчого портрета діяча, недопущенню фальсифікацій навколо цієї визначної постаті в історії культури і водночас стане гідним пошануванням пам'яті духовного подвижника українського національно-державного відродження.

Яскравим підтвердженням цього є маловідомі для широкого загалу спогади Гр. Лужицького [15], приурочені до постановки

історичних драм «Мотря» і «Батурин» на українській сцені в 1936 р. Стаття про творчі взаємини режисера з Б. Лепким була опублікована у газеті «Львівські вісті», з її цікавим змістом пропонуємо ознайомитися шанувальникам творчої музи автора «Мазепи» і «Журавлів».

БОГДАН ЛЕПКИЙ І ТЕАТР:

жмуток спогадів з приводу вистави історичної драми «Батурин» в Українському Театрі м. Львова

Прем'єра «Мотрі» в театрі ім. Котляревського захотила Богдана Лепкого, який, як сам казав, «не вмів» писати драми, до інсценізації і даліших частин його трилогії «Мазепа».

Ще перед інсценізацією «Мотрі» я звернувся листом до нього з проханням дозволу переробити на сцену деякі його повісті. Лепкий радо погодився. І з цього приводу, аж до його приїзду до Львова, ми постійно листувалися. Він давав мені поради, звертав увагу на окремі моменти повісти, які, на його думку, надавалися б на сцену, що більше; він просто погоджувався написати окремі яви, але п'єси писати... «не вмів».

А втім, діалоги в повістях Лепкого настільки драматичні й настільки сценічні, що їх зовсім не треба було поправляти, ані в якій-небудь іншій формі подавати. Їх просто можна було живцем вмонтувати в яку-небудь сцену й тільки треба було давати нові, драматичні рямці. І саме ми, обговорюючи цю тему, просиділи чи не цілу ніч в «Народній гостинниці», після приїзду Лепкого до Львова.

Богдан Лепкий знав вагу театру й просто пристрасно його любив.

«Але знаєте, — казав він до мене, — я просто гублюся на сцені. Я не знаю, як вивести одну особу, щоб другій не діялася кривда й знову ж, що робити з третьою, яка так конечно потрібна, скажемо, мені в цій хвилині, а її ніяк мені ввести до товариства».

Я всміхався. Адже ж переді мною сидів автор «Полтави», одної з найкращих фаталістичних повістей у нас. І коли я висловив здивування, що він, маючи кільканадцять десятків персонажів у такій повісті, як трилогія, не згубився серед них, а на сцені не може «покерувати» декілька особами, він відповів: «Не розумієте мене! В повісті я вільний, у мене широкі обрії, я не стиснений ні кількометровою сценою, ні обмеженими рухами, ні трьома стінами. В повісті допомагають мені й небо, й запах квітів і рідна земля. А на сцені я чужий. Бачите, я дуже люблю сцену, на мене п'єси роблять чимале враження, але... зі салі. І ще скажу, я просто подивляю драматургів, що маючи до диспозиції простір, сценічні дошки, електричне світло і людські пристрасі, роблять такі чудеса».

«Коли ж самі, пане професоре, — задискував я, — правдивий драматург. Ви прочитайте свої діалоги, не побачите ніякої різниці».

Але Лепкий хитнув рукою.

«Вміти говорити – це не значить вміти писати. Вміти написати діалог – це не значить вміти написати п'єсу. І просто вам скажу: п'єс писати не буду, але дуже бажав би я бачити свої повісті на сцені. Вірю, що вони робили б своє діло, виконували б ту місію, з якою я ці повісті пишу. О, знаю, що сильніше й, хтозна, чи не краще говорить моя повість живими устами зі сцени, як читана. Тут на сцені все живе й ніхто не потребує додавати своєї уяви, щоб відтворити бажаний образ, як скажемо, при читанні. І як знаєте, як з одного боку, я подивляю драматургів, так знову, з другого боку, мені їх жалко».

«Жалко?» – здивувався я.

«Жалко! – potwierдив Лепкий. – Їм не вільно сказати ні забагато, ні замало. Вони мають точно облічену кількість слів, навіть точно означену кількість осіб, не кажучи вже про час чи місце. А що найважливіше, мають найстрашнішого цензора, якого тільки театр міг видумати – режисера! Ні, повірте, хоч як я ціную режисерів, але мабуть нікого так не боюся, як їх! Уявіть собі, цей добродій живцем вирізує одну або другу сцену, в яку я, скажемо поклав усі свої найкращі почування чи сподівання. Але він холоднокрівно це робить, бо... «вистава може тривати тільки дві й пів години». Що не кажіть, не можу на це погодитися. І тому «не вмію» писати драми й не буду її писати. Пишіть Ви! Ви, наприклад, зовсім холодно сказали тепер, що найкраще було б убити сотника Чуйкевича, мовляв, з ним нічого робити, а смерть вийшла б ефектно. Вибачте, а мені жаль його вбивати! І я його ніколи не вб'ю, бо його люблю! І тому «не вмію» писати.

Література

1. Лист Богдана Лепкого до Олександра Барвінського (Ванзее, Німеччина, 1923) // Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. – Ф. 1658. (*При цитуванні збережено правопис оригіналу.* – Н. Б.).
2. Білик Н. Богдан Лепкий. Життя і діяльність. – Тернопіль: Джура, 2001. – 172 с.
3. Богдан Лепкий. Біографічний нарис, написав Зенон Кузеля // Золота Липа. Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами. Зладив Зенон Кузеля. – Берлін: Українське слово, 1924. – С. 9-89.
4. Трильовський К. Богданові Лепкому – поздоров // Золота Липа... – С. 107-113.
5. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові // Золота Липа... – С. 102-107.
6. Цегельський Л. Богданові Лепкому п'ятдесятилітні роковини його уродин // Базар (США). – 1922. – Ч. 2. – С. 19-22.
7. Карманський П. Бодь // Карманський П. Українська богема. – Львів: Краса і сила, 1936. – С. 39-43.
8. Купчинський Р. Жмут споминів про Богдана Лепкого // Ілюстровані вісті. – 1941. – Ч. 8. – С. 2-3.
9. Ліщинський І. Релігійність Богдана Лепкого (спогад) // Нові дні (Німеччина). – 1946. – Ч. 29 (55). – 21 липня. – С. 2.
10. Кузеля О. Неділі в Лепких // Український магазин (Франція). – 1953. – Ч. II. – С. 8.

11. Лепкий Л. Дещо про молодість Богдана Лепкого // Лепкий Л. Твори. – Тернопіль, 2001. – С. 154-164.
12. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» // Лепкий Л. Твори. – С. 165-194.
13. Лепкий Лев-Р. Причинки до генези трилогії «Мазепа» // Овид (США). – 1961. – Рік XII. – Ч. 2 (113). – С. 24-28.
14. Сімович В. Богдан Лепкий // Наші дні. – 1942. – Ч. 8. – С. 7.
15. Лужницький Гр. Богдан Лепкий і театр: жмуток спогадів з приводу вистави історичної драми «Батурин» в Українському Театрі м. Львова // Львівські вісті. – 1941. – Рік I. – Ч. 26. – С. 5.